

УДК 821.161.2К – 312.4.09

РОМАН “ІМІТАЦІЯ” Є. КОНОНЕНКО ЯК ЗРАЗОК ДЕТЕКТИВНОГО ЖАНРУ

Ніколаєнко В. М., к. філол. н., доцент

Запорізький національний університет

У статті аналізується роман Є. Кононенко “Імітація” крізь призму детективного жанру.

Ключові слова: жанр, роман, детектив, композиція, сюжет, проблема.

Николаенко В. Н. РОМАН “ИМИТАЦИЯ” Е. КОНОНЕНКО КАК ОБРАЗЕ ДЕТЕКТИВНОГО ЖАНРА / Запорожский национальный университет, Украина.

В статье анализируется роман Е. Кононенко сквозь призму детективного жанра.

Ключевые слова: жанр, роман, детектив, композиция, сюжет, проблема.

Nikolajenko V. N. THE NOVEL “IMITATION” BY E. KONONENKO AS AN EXAMPLE OF DETECTIVE GENRE / Zaporizhzhya National University, Ukraine.

In this article analyzed the E. Kononenko’s novel “Imitation” in the light of the detective genre.

Key words: genre, novel, detective, composition, plot, problem.

Сучасна українська література розвивається у двох формах – як елітарна (рецептивно й креативно привілейована) література для інтелектуалів, і як масова (розрахована на широкий читацький загал, популярна література). Детектив як жанр, через свої особливості, завжди перебував на маргінесі літературного процесу. Навіть всесвітньовідомі класичні зразки детективного жанру ніколи не зараховувались до “високої” літератури, відносились до легкої, розважальної, “бульварного читива”. Порівняно з дослідженням класики світового детективу за кордоном, вітчизняні дослідники приділяли менше уваги цьому жанру. Історії розвитку детективної прози присвячено праці О. Адамова, Г. Анджапарідзе, А. Вулса, В. Назарця, А. Строева, С. Філюшкіної, К. Шахової. Деякі аспекти теорії цього жанру висвітлювалися в публікаціях В. Войтенка, А. Єрохіна, О. Козорога, В. Мельника, В. Мяснікова, Ю. Сисіна, М. Скалицькі, Л. Снегірєва, Л. Тодорова, С. Фадєєва, Л. Ціпов’яз, І. Шайтанова, Є. Шкловського.

Український детектив майже не досліджувався літературознавцями, тому що у вітчизняній літературі, порівняно із зарубіжною, детективний жанр представлений дуже скупо, не здобув великої популярності. Сьогодні ж в Україні спостерігається потужна хвиля зацікавленості детективним романом, який переживає друге народження. З-поміж сучасних творів цього жанру виділяється роман “Імітація” Є. Кононенко, аналіз і критичну оцінку якого дали О. Брайко, С. Грабовський, Я. Дубинянська, В. Квітка, С. Матвієнко, О. Соловей, М. Стріха, Л. Шара.

Спроба аналізу роману “Імітація” Є. Кононенко під кутом творчого вживання традицій світової класики, їх обробки і своєрідного вдосконалення, осмислення в контексті розвитку сучасної української літератури, дає можливість виявити духовну глибину, філософсько-естетичну змістовність творів і високу результативність взаємодії культур. Дослідження цього аспекту творчості письменниці дозволить говорити про детектив не як про жанр “бульварного читива”, а як про якісний, майстерно довершений синтез гостросюжетної детективної фабули з глибокою соціальною, морально-етичною, мистецькою проблематикою, що своїми коренями заглиблюється в кращі здобутки класичної світової літературної спадщини.

У сучасному українському письменстві бестселер (як еталон функціонування масової літератури) може стати перспективним різновидом “літератури швидкого реагування” на нові соціокультурні реалії. Ця проза залучає пересічного читача в україномовний книжковий простір, формує його вподобання, розвиває аналітичні здібності та естетичний смак. Роман Є. Кононенко цілком відповідає “...вимогам “актуальної літератури” для незаангажованого інтелегентного читача, зацікавленого у злочинному й мистецьки обробленому “знімку” своєї доби й власного проблемного поля людських зв’язків, інтересів, переживань і психологічних настанов” [1, с. 49], – вважає О. Брайко.

Вибір жанру твору авторка в одному з інтерв’ю пояснювала так: “Якщо взяти роман “Імітація”, то я свідомо розповіла історію героїні саме так, як є, хоча її можна було б розказати по-іншому. Від початку до кінця в хронологічному порядку. Я ж почала з кінця, від загибелі, а потім – таємниця чому загинула. Власне, я свідомо хотіла зробити детектив, щоб була загадка” [4, с. 65]. Отже, Є. Кононенко, авторка цілої низки новел, не випадково, переходячи від малих прозових форм до романів, у своїй творчості використовує жанр детективу. “У світі дуже багато нерозкритих таємниць, темних сторінок, особливо у великих містах. У мене свідомо установка на нечасні випадки, загадкові злочини, дилетантські вбивства – цього в житті так багато, – говорить письменниця. – Детектив – метафора творчості, свідомий хід, а не тільки загравання з масовим читачем. З іншого боку, письменник змушений витримувати велику конкуренцію з телебаченням, поп-музикою, іншими розважальними моментами. Література теж повинна бути розважальною. Треба вміти вкладати глибокі ідеї в легкий текст. Це нормально, це моя настанова” [2, с. 13].

Стосовно жанру роману критики не мають однозначної думки. Одні його вважають безперечним зразком детективної літератури (А. Курков). На думку ж О. Брайка [1], “Імітація” пропонує версію соціально-зааганжованого, “громадсько-звинувачувального” детективу (хоча й позбавленого публіцистичної патетики). О. Соловей неоднозначно висловлюється щодо жанру роману “Імітація”: “Це правдивий детектив, в якому збережено всі ознаки жанру. Роман читається досить жваво, тримаючи увагу пересічного читача насамперед на перипетіях детективного сюжету, який має відгалуження, навантажені додатковими пошуковими сенсами” [6, с. 60], – твердить він, але в той же час виводить роман далеко за межі детективного жанру, говорячи, що “...притягнутий за вуха детективний сюжет не затьмарює те головне, заради чого написано твір. Це ... соціальний роман, в якому багато життєвої правди, розписаної в тексті у вигляді окремих реплік, саркастичних гримас й обережних натяків” [6, с. 58]. М. Стріха [8] також вважає, що роман Є. Кононенко формально можна назвати детективом, адже у творі – і трупи, і карколомне аматорське розслідування з несподіваною розв’язкою. Але він детектив “лише тією мірою, що й відомий роман Чернишевського зі “снами Віри Павлівни”, “Ім’я троянди” Еко, чи, коли хочете, “Злочин і кара” Достоєвського” [7, с. 6]. Сучасна критика неодноразово визначала, що письменниця – майстер будувати дружні фабули. І не лише “...за спрощеними критеріями доби, коли в прозі домінує аморфний “потік свідомості” [7, с. 6]. Майстерно вибудована детективна фабула для авторки є “... лише нагодою поговорити про сенс життя, про дихотомію справдешності й імітації, про любов і смерть, про багато інших “вічних” речей у контексті нашого прагматичного й далекого від “високих матерій” часу” [7, с. 6].

Можемо сказати, що Є. Кононенко свідомо обирає жанр детективу з метою привернення уваги читача до сюжетних перипетій. Але детектив – лише форма, за якою криються глибокі проблеми, соціальні, філософські, психологічні, естетичні, розкриваються болочі питання, що хвилюють людину початку нового тисячоліття. У контексті розвитку сюжету наявні смислові акценти, вплетені в структуру детективної історії, які сприймаються як спроба авторки дати серйозний, багаторівневий твір для читача, що принципово не зорієнтований на високі мистецькі стандарти. Це прагнення залучити публіку до серйозної рецептивної роботи через моделювання досить складних проблем, одночасно зрозумілих і близьких читачеві з огляду на його повсякденний досвід, мистецький (масова культура) і позамистецький (реальні життєві стосунки й конфлікти).

Сюжет “Імітації” будується на основі типових прийомів детективного жанру – психологічних та ідеологічних сутичок довкола загиблї людини. Проте, на відміну від звичайного детективу, основною метою й художньою стратегією дії стає не з’ясування кримінальної загадки, а композиційне нарощування в тексті тих елементів, які показують пошук і віднайдення етичного сенсу й естетичного виміру людського співіснування, а також “...усвідомлення драми іншого (загиблих персонажів) як частини власного екзистенційного проекту. Відсутність, зникнення головного персонажа стає поштовхом до “компенсаторного” нагромадження в тексті множини екзистенційних знань: психологічних, гендерних, соціокультурних, які дозволяють переінтерпретувати засновані на цих значеннях пояснювальні схеми й уявлення читача” [1, с. 57]. Розв’язка роману повинна привести до зміни, збагачення чи навіть докорінного переосмислення вихідних ціннісних засад персонажів. Можливо, під впливом прочитаного й масовий читач за детективною фабулою побачить глибокий, прихований підтекст, і замислиться та усвідомить власні життєві цінності.

Роману Є. Кононенко як зразку детективної літератури притаманні всі риси цього жанру. Як і твори А. Конан Дойла, У. Коллінза та А. Крісті, він містить і стрімкий розвиток подій, різкі повороти в розслідуванні (скажімо, хибні версії злочину, що вибудовуються протягом перебігу сюжету персонажами – убивство через ревності); і наявність загадкового й оригінально сплетеного сюжету, побудованого навколо вбивств; і присутність живих та різноманітних характерів (представники київської еліти – Мар’яна Хрипович, Лариса Лавриненко, жителі східноукраїнської провінції – Анатолій Сумцов, учительки музичної школи, жителі селищ Комбінатне та Новожахів); і романтика пошуку істини, коли розум стикається з таємничим злочинцем; і те, що не поліція, а приватна особа досягають успіху в розслідуванні (згадаємо відомих нишпорок Шерлока Холмса, Еркюля Пуаро, міс Марпл, патера Брауна). У творі загадкове вбивство розслідує Лариса Лавриненко, справжня бізнес-леді, сучасна, незалежна і впевнена в собі жінка, співробітниця благодійної міжнародної фундації підтримки обдарованих дітей України “Gifted child international”. Стосовно своєї головної героїні Є. Кононенко в одному інтерв’ю зазначала: “Це жінка, яка притягує таємниці. Вона хоче бути незалежною, стверджуючись у цьому житті. Це в неї не завжди виходить, іноді вона виглядає комічно. Це якесь роздоріжжя сучасної жінки. Певною мірою в неї є щось від мене: я також зустрічала чимало загадок в житті, хоча не маю доказів, що все відбувалося так, як я собі міркую. І я намагаюся вводити ці факти у свої тексти” [2, с. 13].

Специфічною рисою детективу Є. Кононенко можна вважати те, що в романі відсутні якісь кримінальні угруповання, злочинці. Злочини не умисні, вбивці діють імпульсивно, у стані збудження, афекту (хлопчика Юрка на вбивство Мар’яни Хрипович штовхає ненависть, образа, лють; Паня Бабченко, чоловік вчительки музичної школи Зінаїди Андріївни і вбивця Анатолія Сумцова, вдарив жертву по голові сокирою з переляку, не знаючи, що директор школи вдома). Отже, вбивства здійснено на побутовому ґрунті. У романі ми не

знайдемо стрілянини, втеч, кілерів, мафіозі чи “братви”, збройних пограбувань чи викрадень, що зараз часто можна віднайти в російських детективах для масового читача. У Є. Кононенко все значно “спокійніше”, центр розповіді, що є власне дотриманням одного з канонів класичного детективу, становить інтелектуальний процес пошуку істини. Ще однією особливістю роману є точний, детально виписаний хронотоп. Письменниця любить точність у датах, адресах (до топографічної уваги Є. Кононенко більшість критиків поставилася негативно). Місцем розгортання подій є Київ і Донеччина – селища Комбінатне, Новожахів, Дружбонародівка. Треба сказати, що письменниця відступає від традиційного канону детективу, де, зазвичай, мало уваги приділяється описам місця і часу, що виявляється у відсутності пейзажів, характеристик героїв. Є. Кононенко в романі подає пейзажі, інтер’єри (великого смислового значення набувають описи квартир Мар’яни Хрипович, Анатолія Сумцова, Лариси Лавриненко). Вони виконують образотворчу функцію, виявляючи характер, вдачу й уподобання своїх господарів. Наприклад, відсутність у суперевропомешканні Мар’яни кухні як “...елементу радянської жлобської субкультури” [4, с. 36] свідчить про емансипованість героїні, а наявність картин обдарованих дітей, якими вона опікувалася, працюючи у фундації “Gifted child international”, – про високий естетичний смак і любов до неординарного живопису.

Портретні характеристики персонажів або зовсім відсутні, або короткі, стримані, найчастіше в характеристиці письменниця акцентує увагу на певній деталі, якійсь одній рисі (в чому продовжує традицію А. Конан Дойла та А. Крісті). Так, ми не зустрічаємо портрету Лариси Лавриненко (лише іноді в тексті з’являється зауваження, що вона має темне волосся), зате про Мар’яну Хрипович сказано, що це красуня з довгим рудим волоссям, колір якого її колега і коханець Олександр Чеканчук назвав “feuille morte”, порівнюючи Мар’яну з героїнею роману Голсуорсі Ірен Форсайт. У характеристиці самого Чеканчука авторка підкреслює таку рису як дикуватість, а в Олександра Риженка – аристократичність (прийом взаємодіє персонажами один одного). З метою показу контрасту між світом елітаріїв та простих людей уведено портрет директорки дитячого центру мистецтв у Новожахові: “У Марії Василівни запалі очі й руки селянки. На ній пристойний костюм – Єврообноски елітних фірм приїхали і в славне місто Жаків. Вона сутула й сива, їй на два роки менше, ніж Мар’яні” [4, с. 33]. Прийом контрасту використано і при описі хлопчика Юрка (винуватця в смерті Мар’яни Хрипович, котра загинула під колесами товарняка), який зовні був досить симпатичним, а в душі жалісливим, хоча і здатним на шалену заздрість, ненависть, що спонукала його до вбивства. Стосовно нього авторка застосовує вислів “скажений щур”.

Про постмодерність трилогії Є. Кононенко та її приналежність до зразків класичного детективу (згадаймо твори Е. По, А. Конан Дойла та А. Крісті) свідчить те, що авторка не переобтяжує сюжет розлогими, деталізованими пейзажами, а вдається до влучних коротких характеристик, які не гальмують оповіді, а виконують додаткову образотворчу функцію. Роман має також структурні ознаки, як свідчення того, що він наслідує традиції класики детективного жанру. Розглянемо це детальніше.

Як зазначалось вище, цей твір є і глибоко соціальним, що, на думку О. Брайка, “...пропонує читачеві впізнавану картину існування наших сучасників, у якій демаскуються сугестивні стереотипи соціальної рецепції постколоніальних і посттоталітарних цінностей. На відміну від постмодерністської гри з симулякрами й означниками, логіка сюжетного розвитку “Імітації” постулює утвердження авторської волі до оприявлення достатнього сенсу зображених подій і ситуацій” [1, с. 49]. Стосовно зв’язку детективної форми із соціальними проблемами змісту, він зазначає: “Детективна фабула, пов’язана з образом Мар’яни Хрипович, звільняється від самодостатності інтелектуальної гри завдяки множині індивідуальних персонажних перспектив бачення, заснованих на тих чи інших ціннісних орієнтирах. Сюжет стає практикою поліцентричних означень, децентрувань офіційного іміджу героїні й тієї соціальної структури, яку вона підтримувала” [1, с. 49]. Пошук істини в романі, тобто розгадування таємниці загибелі Мар’яни, хоча й складає основу детективної фабули, проте має відмінне змістове навантаження. У детективі інтелектуальне начало пов’язане з ігровим чинником художньої структури – із випробуванням інтерпретацій злочину, можливих версій розв’язання загадки. В “Імітації” ж пошук істини сповнений етичного пафосу: розкриття кримінальної таємниці, яке свідчить про нездоланність безглузлого, агресивного начала в людині, про свідомий комунікативний розрив між прошарком столичної еліти і простими людьми з провінції, який обертається трагедією, покликаною стимулювати катарсис свідомості персонажів і читачів, спрямувати розумові зусилля індивіда на критичне осмислення соціальних умов і повсякденної поведінки. Легкий детектив перетворюється на апеляцію до основних соціально-етичних цінностей.

Сюжетна основа роману “Імітація” така: під час відрядження на Донеччину в якомусь убогому селищі Комбінатне загадково гине, зірвавшись у темряві з платформи на рейки під колеса товарняка, зірка київської мистецької еліти, співробітниця благодійного фонду підтримки обдарованих дітей України “Gifted child international” 37-річна красуня Мар’яна Хрипович. Усе вказує на нещасний випадок (адже ознак пограбування немає, а загибла мала при собі велику суму грошей), але її друзі і співробітники – Лариса Лавриненко, Сашко Чеканчук та Сашко Риженко, які добре знали героїню, впевнені, що не могла така людина, як Мар’яна, просто оступитись вночі й так випадково загинути. Вони розпочинають власне аматорське розслідування, створивши так звану “Групу Пошуку Істини”, у результаті якого з’ясовують невідомі обставини з життя покійної та причини її раптової загибелі. За всіма канонами детективного жанру,

як і в будь-якому творі класиків, початок твору являє собою результат злочину – смерть Мар'яни Хрипович. Перші рядки тексту знайомлять нас із думками самої героїні за кілька хвилин до загибелі: своєрідний монолог у формі “потоків свідомості”, деталі якого, незрозумілі для читача на початковому етапі рецепції, проясняються лише після фінальної розв'язки, тобто розгадки злочину. Тут-таки спостерігаємо елементи містики (найяскравіше виражені в цьому романі, у наступних – слабше), тобто своєрідний телепатичний зв'язок у момент загибелі з давнім коханцем і другом Сашком Риженком: “Риженко – чого це я згадала його? – той любить свої трамваї, під дзеленчання яких народився і хоче померти” [4, с. 7], – подумала Мар'яна, очікуючи прибуття електрички 17 листопада о 20.15 у селищі Комбінатне на сході України, а одночасно в далекому Києві під дзеленчання трамваю, того ж таки 17 листопада в той же самий час Сашко Риженко раптом подумав про неї: “Чого це він зараз подумав про Мар'яну? І чого зараз з думкою про неї нахилив неспокій, ба навіть жах? Раптом відчулося те саме, ніби дивився вниз із високого мосту, а внизу не вода, а брук чи рейки” [4, с. 8].

Стосовно особливостей композиції, В. Квітка зазначив, що “...ще не зустрічав кращого філософського початку, ніж у Є. Кононенко. Справді, місце вибране для майбутніх подій, географічно більше скидається на Дантівське пекло, ніж уможляду матінку Ukraine” [3, с. 4]. “То вже ті межі людської тупості, за якими розпочинається тваринна свідомість! Втім, те, що у тварин, здається, й не називається свідомістю! Який то був жарт долі заїхати сюди, в оцей брудний суцільний гуркіт, у цей куток землі, який ще невідомо чому не провалився крізь землю! Мій Боже, яка тупа неспроможність розуміти й відчувати! Ще не піднялися з чотирьох і вже претендують на ангельські крила” [3, с. 4], – такими гнівними словами розпочинається роман. Експозиційного значення набуває також спогад Сашка Чеканчука про вчорашній вечір (до речі, вечір загибелі героїні), що має на меті показати фрагмент із повсякденного життя київської еліти, світові якого належала Мар'яна: “Елітарії штовхалися з пластиковим посудом у руках, залагоджували свої справи, знайомилися з потрібними людьми, вітали давніх знайомих. Офіціанти виносили таці з пластиковими келихами і канапками, елітні гості накидалися на них так, ніби в тих фуршетних наїдках і напоях містився еліксир життєвого успіху. Було душно, димно і, загалом, нецікаво, але офіціанти приносили то крабів, то шампанське, то коньяк, і якась низька сила тримала біля тих елітних харчів, що пропонувалися на дурняк” [4, с. 14]. І ось зав'язкою роману стає дзвінок до фундації “Gifted child international” з міліції, що повідомив про загибель їхньої співробітниці Мар'яни Хрипович. Звістка приголомшила всіх і породила хвилю припущень та версій загибелі Мар'яни: по-перше, що і є очевидним, це нещасний випадок; по-друге, можливо, це вбивство вчинив якийсь коханець із ревності; по-третє, вбивство через гроші (але ж гроші залишилися цілими при ній); по-четверте, убивцею може бути людина, яка прагнула посісти місце Мар'яни у фонді. Один із персонажів роману робить припущення, що набуває чинності у фіналі твору: “Її порішив або дуже досвідчений, хитрий і сильний, як вона. Або... це міг зробити абсолютний дилетант” [4, с. 24]. Поступовий розвиток дії знайомить нас із минулим життям головної героїні, її стосунками з Сашком Чеканчуком, Сашком Риженком, Роджером Бістом: перший був її коханцем, за якого вона мало не вийшла заміж, другий – коханець ще зі студентських років, а третій – шеф фонду, у якому працювала Мар'яна, і її теперішній бой-френд. З'ясується, що Мар'яна мала 17-річного сина Юрка, який навчався за кордоном і став уже Джорджем Молданскі. Авторка знайомить читачів також і з Ларисою Лавриненко, яку із загиблю пов'язувала не тільки “дружба”, а й чоловіки – із Сашком Чеканчуком у Лариси був роман до одруження, а з Риженком вони були коханцями в цей час. Лариса зразу ж починає цікавитись обставинами смерті подруги, тим більше, що її до цього підштовхують Чеканчук з Риженком: обидва з'ясували відсутність у Мар'яни коштовностей, які колись їй подарували (діамантові сережки і смарагдовий перстень), що могло стати доказом убивства. Саме ці обставини й дали поштовх друзям Мар'яни до розслідування її загибелі, а ще той факт, що на автовідповідачеві та в електронній пошті героїні вони знайшли повідомлення від невідомого коханця такого змісту: “Люба, я чекав на тебе, а ти не приїхала. Що сталося?” Тут авторка подає вставний епізод, у якому розповідається про те, як колись Мар'яна почула в підземному переході гру на скрипці директора провінційної музичної школи Анатолія Сумцова, що довгий час лежав у київській лікарні, а тепер не мав коштів повернутися додому, тому почав жебракувати. Помітивши надзвичайний талант цього чоловіка, запросила його до себе додому: “Та жінка не любила співчувати. Вона не любила людей, в яких життя склалося так, що їм потрібно співчувати. Вона затуляла до себе цього неголеного скрипаля, який колись не зумів створити капітал зі свого таланту, бо відчула, що в такого учителя має бути хоча б один непересічний учень, для якого ще не все втрачено. Її фах – знаходити алмази в лайні, витягати їх звідти і переправляти туди, де шліфують діаманти. Вона знайде чергову дитину, що не вмє витирати носа, але народилося з умінням тримати скрипку, відрядить її вчитися до Цюріха або до Кельна. Заради цього вона по вечерах з цим обдарованим невдахою...” [4, с. 70]. Як бачимо, причини її зацікавленості були суто професійного характеру, але ці стосунки поступово переростають у роман. “Мені подобається, – говорить згодом вона Сумцову, – що в тебе, незважаючи на твоє бездарне життя, збереглися слух і смак. Ти не відбувся, так, але ти разом з тим нічого з себе не корчиш, нічого не імітуєш, і це також досить рідкий дар” [4, с. 90]. Із подачі Мар'яни фонд допоміг синові дружини Сумцова, обдарованому хлопчику Олексію Рудченкові, вчитися музики в Цюріху. У день своєї загибелі Мар'яна везла Сумцову власні гроші, щоб допомогти його музичній школі. Але з'ясується, що Анатолія Сумцова теж жорстоко вбито за таємничих

обставин. Тож у результаті розслідування назрівають ще дві версії злочину: перша – Роджер Біст дізнався про таємний роман Мар'яни із Сумцовим і з ревнощів замовив убивство співробітниці та її коханця; друга – дружина Сумцова Танька також із ревнощів штовхає Мар'яну на рейки, убиває чоловіка. За цими версіями Мар'яна постає жертвою таємничого, божевільного кохання.

Композиційно розгадка пов'язана з двома поїздками Лариси Лавриненко до Комбінатного, Новожахова та Дружбонародівки (у якій саме і мешкав Сумцов). Зайнявши місце Мар'яни у фонді, Лариса тепер змогла мати більше доступу до інформації, що могла прояснити загибель подруги. У Новожахові жила протезе фонду – молода хвора художниця Люба Козова, якою й опікувалась через свої професійні обов'язки пані Хрипович, купуючи для фонду Любині картини, забезпечуючи дівчину всім необхідним. А в Комбінатному Ларису з Чеканчуком пограбували, викравши шойно куплені картини Козової, також хтось понівечив поминальний вінок, який вони привезли на місце загибелі Мар'яни. Тобто стає зрозумілим, що вбивцю треба шукати саме тут. Знову-таки авторка вдається до прийому монтажу фрагменту думок у формі “потoku свідомості”, який пов'язаний із розшукуванням злочинцем. У контексті розв'язки роману можна зрозуміти, що фрагмент мовомислення належить Юркові Підгубному: “Чому ніхто не бачить, яка вона гарна!... Тільки й чути від них: відставання інтелекту! Та вона геть усе розуміє, дарма що тільки слухає і киває... Якби її лікували, то вонавилікувалась...” [4, с. 137], – уривок свідчить про почуття любові й жалю до сестринвалідки Ангеліни, злоби на людей, що не розуміли тієї краси в ній, яку бачив він. Хлопець перекладає вину за стан сестри на лікарів, що нібито не хотіли лікувати дівчину. Наступний абзац пронизаний заздрістю (можемо, зрештою, за деталями зрозуміти, що йдеться про Любу Козову), злобою на працівників фонду (а саме на Мар'яну Хрипович), які поцінують живопис молодого художника: “І теж мені художника! Я таких картинок намалюю сто на день!... Та чувирла... вміє тільки, як курка лапою, як осел хвостом! Але як американці такі недоумки, що це купують, то ми їм зробимо ще краще!” [19, с. 138]. Цей фрагмент – єдиний у романі вияв думок, почуттів маленького Юрка. Він розкриває психологію приниженої дитини, його любов до сестри, опікування нею. Протягом всього сюжету хлопчик з'являється лише епізодично, а в кінці зовсім зникає. Весь час він мовчить, і лише цей епізод може слугувати читачеві спробою пояснити причини ненависті його до Мар'яни, злобу глибоко ображеної дитини до людини з фонду: “Найбільше ненавиджу тих, хто дере носа і не пускає знайомих людей на поріг!... Якби я писав закони, то за презирство до людей штрафував би на тисячу гривень!” [4, с. 138]. Стає зрозуміло, чому так жорстоко й безглуздо було понівечено вкрадені в Лариси й Чеканчука полотна Люби Козової, за що був розшматований поминальний вінок. Адже в цих вчинках так багато дитячого нерозсудливого гніву через заздрість до людей, яким живеться краще (він заздрив тому, що фундація допомагала Козовій, а не його сестрі, не розумів художньої цінності картин дівчини). “Ми щось таке придумаємо, що й до нас прийде інше життя” [4, с. 138], – так завершується монолог Юрка, і в результаті перебігу подальшої дії розуміємо, що він має на увазі. До цього уривок є незрозумілим для читача.

Отже, перша поїздка на Схід України допомогла в розслідуванні, але ще не пролила світла на загадку загибелі Мар'яни. З'ясовується зникнення її рукавичок, що пов'язується з пропажею коштовностей (згадка про те, як Мар'яна в момент небезпеки ховала свої коштовності в рукавичку), а це ще раз доводить ймовірність убивства. Розгадка таємничої загибелі Анаполія Сумцова дає можливість дізнатися: Роджер Біст мав набагато більше інформації про останню поїздку Мар'яни Хрипович, ніж було відомо членам “Групи Пошуку Істини”. Він висуває свою версію загибелі героїні: щоб допомогти Сумцову, Мар'яна взяла гроші з внутрішньої каси фонду, а той її вбиває. Цим він виправдовується за приховання інформації, яка б пришвидшила розслідування, адже в першу чергу “охайного біоробота” (Роджера Біста – В.Н.) хвилювали передусім гроші, а не смерть коханки і співробітниці. Саме через гроші й помер директор музичної школи Сумцов, адже все село Дружбонародівка знало, що Мар'яна повинна привезти гроші. Особливо нетерпляче чекали грошової допомоги вчительки музичної школи, які після того, як Мар'яна так і не приїхала, почали підозрювати Сумцова в привласненні грошей фонду. Убивцею директора виявився чоловік однієї з них, Зінаїди Андріївни, Паня Бабченко, якого вона послала в будинок Сумцова пошукати гроші. Не розрахувавши, що господар був удома, Паня, злякавшись бути впізнаним, вбиває його, але міліція знаходить злочинця. Як бачимо, людська жадоба, користолобство, превалювання матеріальних цінностей, що властиві і простим людям, і представникам середовища еліти, стали причиною трагедії, а жертва цієї жадоби – талановитий директор провінційної музичної школи.

Друга поїздка головних героїв на Донеччину структурно являє собою останню частину роману, у якій міститься розв'язка таємниці. З'ясовується, що під час перебування Мар'яни Хрипович на квартирі Марії Підгубної (надавала нічліг всім приїжджим, це було єдиним способом заробити на життя й утримання дочки-калічки Ангеліни і 12-річного сина Юрка), вона насміялась і зневажила хлопчика, який показав співробітниці фонду свою спробу зімітувати картини Люби Козової. Мар'яна глибоко зачепила душу дитини, що якимось намагалась порятувати родину від злиднів, адже понад усе героїня ненавиділа імітацію. Саме своїм зверхнім, презирливим ставленням до цих людей як до “бидла”, героїня підштовхнула загалом доброго й жалісливого хлопця до вбивства. Розпач і безнадія відчуються в цих рядках, коли Юрко зрозумів: “Дива не буде! Грошей не буде! І сестру Ангеліну ніякий чарівник не перетворить на нормальну

довгоногу дівчину” [4, с. 178]. Як доказ правильності розгаданої таємниці, Лариса з Риженком знаходять у кімнаті Ангеліни сережки, перстень і рукавички загиблої Мар’яни. Злочин розкрито, але вбивця безслідно зник й істина цікавить лише самих розслідувачів – Ларису, Риженку й Чеканчука. “Нехай живе далі, якщо зможе” [4, с. 179], – повторює Лариса передсмертні слова Анатолія Сумцова, ставлячи цим крапку в розслідуванні смерті подруги.

Отже, структура “Імітації” повністю відповідає канонам детективного жанру, де перша частина – результат злочину (вбивство), подальший перебіг подій присвячений з’ясуванню таємниці злочину, а остання частина – розв’язка й виявлення злочинця. Подібно до творів класиків детективного жанру, оповідь роману Є. Кононенко насичує ретроспекціями, завдяки яким вибудовуються справжні обставини злочину, факти життя та побуту головних персонажів. Найчастіше це спогади (Лариси, Риженка, Чеканчука), які, до того ж, мають на меті повніше розкрити характери дійових осіб. Сюжетні перипетії набувають особливо тривожного, містичного забарвлення завдяки таким деталям, як, наприклад, вищезгаданий телепатичний зв’язок Мар’яни Хрипович у момент своєї загибелі з Олександром Риженком, або той факт, що годинник у її квартирі зупинився, показуючи саме годину смерті господині, а Чеканчук, вперше побачивши покоївку Мар’яни – калічку Анжелку (уже після страшної трагедії в Комбінатному), подумав, що то потворна душа вийшла з Мар’яниного прекрасного тіла. Із цього погляду цікавий і такий епізод: “Троє на шостому поверсі в чужому домі якоїсь миті в унісон подумали: навіщо ми тут і яке нам діло до чужих життєвих доріг? І раптом купа книжок у кабінеті зірвалася з полицок і з гуркотом упала на підлогу. Всім стало моторошно... Її душа все-таки тут, а не там, у тому селищі” [4, с. 74], – Лариса, Чеканчук і Риженко зібралися у квартирі Мар’яни, аби пом’янути покійну. Подібні елементи надають тривожності, загадковості, а розслідуванню – більшої таємничості (окрім цього, такі згадки привертають увагу реципієнта, примушуючи його з цікавістю стежити за подальшим перебігом подій, викликаючи інтерес).

Особливістю побудови роману Є. Кононенко є також зміна суб’єкта нарації – оповідь ведеться то від особи Мар’яни, то Лариси, часом наратором стає Чеканчук, інколи Риженко. Причому, вони не дублюють один одного, кожен з оповідачів знайомить читача з новими деталями, фактами. Це надає багатоаспектності бачення та інтерпретації реципієнтом подій, що відбуваються у творі, психологізує оповідь.

Крім того, наскрізним у романі є питання гендеру, стосунків між чоловіком та жінкою, питання емансипації сучасної жінки, здатної самостійно, без допомоги представників чоловічої статі влаштувати життя (образи Лариси, Мар’яни). Порушується питання виховання дітей – на прикладі стосунків Лариси з сином Ярославом, образу Джорджа Молданскі (сина Мар’яни Хрипович). Постійно відчувається в романі зацікавленість проблемною протистояння столиці й провінції (київські елітарії Мар’яна, Лариса, Чеканчук, Риженко без задоволення сприймають відрядження до глухих донецьких селищ, а для сільських жителів світ столичної богемі є далеким і недосяжним). Болючою постає проблема життєвого вибору людини, що зважається на жертви заради втілення мрії (Мар’яна Хрипович читала в США лекції про російську літературу, чим заробила гроші на виховання сина в престижному іноземному закладі та купівлю помешкання в Києві; Анатолій Сумцов не робив кар’єру скрипаля в столиці, спрямувавши свій талант на вчителювання в провінційній музичній школі). Квартирне питання не дає спокою майже всім персонажам твору (їх хвилює наявність київської прописки, місце знаходження квартири – у центрі чи передмісті тощо).

Є. Кононенко безпосередньо звертається до традицій світової літератури, перш за все, до канонів детективної класики, що є вимогою обраного нею жанру. Це більше стосується форми роману – схеми побудови, фабули та елементів сюжету. Змістовий же рівень твору містить інтерпретацію загальнолюдських, мистецьких та морально-естетичних проблем (вибору людини, вірності і зради, добра і зла, злочину і покарання, торжества істини в суспільстві, превалювання матеріальних чи духовних цінностей для людини, національної самоідентифікації емігрантів, становища в суспільстві обдарованої особистості, мистецтва й митця тощо), які порушувались багатьма діячами світового літературного процесу минулих століть.

Тож можна з упевненістю говорити про роман Є. Кононенко “Імітації” як про детектив, що продовжує одночасно традиції кращих зразків української прози й класиків світової та вітчизняної детективної літератури, вносить своєрідні риси та розширює жанрові межі детективу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брайко О. Екзистенційні проблеми крізь призму детективного жанру (романи Є. Кононенко) / О. Брайко // Слово і час. – 2003. – № 2. – С. 48-57.
2. Дубинянська Я. Імітація чи метафора? / Я. Дубинянська // Дзеркало тижня. – 2002. – № 48. – С. 13.
3. Квітка В. Неімітована “Локшина на ваших вухах” / В. Квітка // Книжник review. – 2002. – № 3. – С. 4.
4. Кононенко Є. Імітація / Є. Кононенко. – Львів : Кальварія, 2001. – 186 с.

5. Кононенко Є. “Жодна творча особистість не може відповісти на запитання – чому вона творить?” / Є. Кононенко // Книжковий огляд. – 2003. – № 9. – С. 62-69.
6. Соловей О. Романи Є. Кононенко : бестселери для “елітаріїв”? / О. Соловей // Слово і час. – 2003. – № 2. – С. 58-62.
7. Стріха М. Дзеркало доби імітацій / М. Стріха // Книжник review. – 2001. – № 21. – С. 6.
8. Стріха М. Портрет покоління на тлі втрачених стін / М. Стріха // Критика. – 1998. – № 6. – С. 8.

УДК 821.161.2-1.09+929 Летюк

ПРОВІДНІ МОТИВИ ЛІРИКИ ЄВГЕНА ЛЕТЮКА

Обухова І.Є., аспірант

ДЗ “Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Стаття присвячена дослідженню мотивів лірики українського поета доби “шістдесятництва” – Євгена Летюка. Аналіз творів допоможе провести глибші паралелі, віднайти естетичне підґрунтя, що складало основу його художньо-естетичних пошуків.

Ключові слова: поезія, інтимна лірика, пейзаж, образ.

Обухова И. Е. ОСНОВНЫЕ МОТИВЫ ЛИРИКИ ЕВГЕНИЯ ЛЕТЮКА / Государственное учреждение “Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко”, Украина

Статья посвящена исследованию мотивов лирики украинского поэта эпохи “шестидесятников” – Евгения Летюка. Анализ произведений поможет провести глубокие параллели, найти эстетическую базу, составляющую основу его художественно-эстетических поисков.

Ключевые слова: поэзия, интимная лирика, пейзаж, образ.

Obukhova I. E. LEADING REASONS OF LYRIC POETRY OF YEVHEN LETYUK / State establishment “Luhansk Taras Shevchenko National University”, Ukraine

The article is sanctified to research of reasons of lyric poetry of the Ukrainian poet to time of 60th of Yevhen Letyuk/ The analysis of works help to conduct more deep parallels, find aesthetically beautiful subsoil which made basis of him searches.

Key words: poetry, intimate lyric poetry, landscape, character.

Розквіт творчості Є. Летюка припадає на 60–70-ті рр. ХХ ст. У цей час у літературі з’являється покоління шістдесятників. Вони виступали за оновлення тодішнього суспільства, проти панівної задушливої атмосфери, вимагали припинити втручання партії у справи літератури й мистецтва, боролися за справжні культурні цінності, провідну роль української мови, національну свободу, людську гідність. “Шістдесятників” представляли письменники Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, літературні критики І. Дзюба, І. Світличний, С. Сверстюк, публіцисти В. Мороз, М. Осадчий, митці П. Заливаха, А. Горська та багато інших. Поетична творчість Є. Летюка перебуває на периферії літературознавчих досліджень. Актуальність дослідження полягає в тому, що мотиви лірики Є. Летюка не розглядалися раніше в літературному процесі. Метою статті є з’ясування широти палітри лірики поета, провідних мотивів творчості.

У 1957 р. вийшла перша збірка поезій Є. Летюка “Завжди сімнадцять!”, у віршах якої домінує мотив єднання людини з природою. Тема відпочинку душі серед гармонійної природи, частиною якої є й сама людина, є провідною у творчості поета.

Поезія “Вітре, вий!!!” демонструє ставлення поета до життя: “Вітре, вий! / Не відверну лица, спиною не повернусь до тебе. / Хто в труді загартував серця, тим доріг второваних не треба. / Не схилось! Хай наліта зима, Я із нею вийду позмагатись... / Знайте: в серці паспорта нема, і йому завжди сімнадцять!” [1, с. 3].

Одним із провідних мотивів поезії Є. Летюка є мотив сенсу людського буття. Для нього життя – це праця. Діяльність виступає невід’ємною рисою особистості – запорукою розвитку і прогресу загалом. У творчості поета чітко простежується ідея “сродної” праці Г. Сковороди. У мандрівного філософа людина постає центром світу, вмістилищем і вінцем всієї Богом створеної природи, при цьому її самоцінність визначається мірою самопізнання. У поезії “Не будеш їсти” Є. Летюк розмірковує над сенсом життя та праці: “Не будеш їсти / Хліба житнього, / Якщо не кинеш землю жита...” [2, с. 52]. Поет переживає і за майбутні покоління, бо основна проблема людського існування – щастя конкретної людини – вирішується через подвиг самопізнання, у якому виявляється справжня людина, її внутрішнє “Я”, і водночас розпізнається спорідненість (сродність) з певним видом продуктивної діяльності: “І після нас ще люди житимуть, / Щось і для них би слід лишити... / Бо народились ми нащадками, / А помирати безум предками” [2, с. 52–53].